

ΤΑ ΙΔΕΩΔΗ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΑ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ

«Ἡ κυρία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ νεωτέρου ἀφ' ἑτέρου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐκεῖνος τὴν μεγίστην βαρύτητα ἔθετεν ἐπὶ τῆς μετὰ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων ἐπικοινωνίας, οὗτος δ' ἀπλῶς καὶ μόνον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του τὸν παρόντα κόσμον» (diesseitige Welt). Οὕτως ἀρχεται τοῦ ἔργου του: Vom heiligen Berge und aus Makedonien (Leipzig 1904), ὁ Heinrich Gelzer. Καὶ ἀληθῶς. Ἐρευνῶν τις τὴν ἱστορίαν καθόλου τοῦ μεσαίωτος, κατ' ἔξοχὴν δὲ τοῦ βυζαντιακοῦ, θέλει εὔρει τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ Gelzer ἐπιβεβαιουμένην καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ βυζαντιακοῦ μεσαίωτος ζῆ καὶ κινεῖται καὶ ἐνεργεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πίστεώς του εἰς τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις. Ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς τὰς κηρυχθείσας ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθείας εἶναι φανατικὴ. Ἡ τῶν ἁγίων πατέρων διδασκαλία ἀσάλευτος. Πᾶν τὸ ἐκκλησιαστικῶς παριεδομένον μετ' ἰδιαιτέρας εὐλαβείας δέον νὰ διαφυλάττηται¹. Αἱ ἀποφάνσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ αἱ τῶν πατέρων γινῶμαι ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς πίστεως ἀποτελοῦσι τὴν ἀσφαλῆ πεῦδιδα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας δέον νὰ ὀδεύῃ πᾶς ἀληθῆς χριστιανός, ἵνα μὴ καταποντισθῇ εἰς τὴν σκοτόμαιναν τῶν αἱρέσεων. Ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὰ θεοπισθέντα καὶ συζήτησις πρὸς περαιτέρω κατανόησιν τοῦ δόγματος, ἔθεωρεῖτο ἀπαρχὴ ἔκτροπῆς τῆς ἀληθείας. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὸν ὁπωσδήποτε πλανηθέντα ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς ἐπὶ μᾶλλον διὰ τοῦ λόγου καταλήψεως τῶν κεκυρωμένων ἤδη ἀληθειῶν. Ἐξεπέμπετο τότε οὗτος τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, περιεφρονεῖτο καὶ οὐχὶ σπανίως διὰ φοβερῶν βασάνων ἐτυραννεῖτο².

1. E h r h a r d παρὰ K r u m b a c h e r - Σ ω τ η ρ ι ᾶ δ η, Ἰστ. τ. βυζ. λογ. I. 68/72.

2. Πρὸβλ. Κ. Μ π ὄ ν η, Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη, μητροπολίτου Νέων Πατρῶν [Υπάτης] τὰ σφρόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1937 σ. 19, ἐνθα ὁ αὐτοκράτωρ ἀπειλεῖ ῥῆσιν εἰς τὸν ῥύνδακον ποταμὸν τοὺς «τὴν ὑγιᾶ περὶ Θεοῦ διαστρέφοντας δόξαν». Παραδείγματα βασανισμοῦ διαφόρων αἱρετικῶν δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ὅρα τὰ ὑπὸ τῆς Ἀ ν ν η ς Κ ο μ ν η ν ῆ ς λεγόμενα (ἐκδ. Reifferscheidii Lipsiae 1884 τ. 1—2 II, 301, 26 ἐ.) περὶ τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου, εἰς ὃν κατεδικάσθη ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως τῶν Βογομίλων Βασίλειος.

Τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἢ μετὰ φανατισμοῦ δηλ. πρὸς τὰ παραδεδομένα καὶ θεθετισμένα προσκόλλησις, ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ἀφορμὴν τῆς παρακμῆς τῆς πνευματικῆς ἐν Βυζαντίῳ κινήσεως καὶ ἐλλείψεως δρασεως πρωτοτυπίας καὶ αὐτενεργείας εἰς τὰ παντὸς εἶδους θεολογικὰ γραμματειακὰ ἔργα. Καὶ ἡ ἀντιφατικὴ ἐπίσης ἐκδήλωσις φανατικῆς πίστεως ἀνευ γνησίων χριστιανικῶν ἔργων, ἢ κυρίως μικρὸν πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας ζωηρῶς διαφανομένη καὶ καθ' ὅλην τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους παρατηρουμένη, εἶναι ἀπόρροια τῆς ἡμιμαθείας καὶ τῆς κακῆς περὶ πίστεως ἀντιλήψεως τῶν φανατικῶν Βυζαντινῶν. Ἡ ἀπὸ τοῦ Θ' δ' αἰ. καὶ ἐφεξῆς πλήθυνσις τῶν μονῶν καὶ ἡ κατὰ χιλιάδας εἰς αὐτὰς συγκέντρωσις μοναχῶν, ὡς κυρίαν ἀφορμὴν ἔχει τὸ διέπον τῆς ἐποχῆς πνεῦμα, ὡς πρὸς τὴν εἰς τὰ ὑπερκόσμια πίστιν.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς διαδόσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τεραστίαν ἔλαβεν ὁ μοναχικὸς βίος ἀνάπτυξιν, μάλιστα δ' ἐν Αἰγύπτῳ, εἰς τὰς ἐρήμους τῆς ὁποίας κατὰ χιλιάδας εἶχον ἀπομακρυνθῆ τῆς κοσμικῆς τύρβης οἱ διὰ τῆς ἀσκήσεως τὴν ἐγγυτέραν πρὸς τὸ Θεῖον ἐπαφὴν προσδοκῶντες. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι αἱ τοὺς ἐνθουσιώδεις ἐκείνους τῶν ἐγκοσμίων ἀπαρηγὰς ὠθήσασαι ἀφορμαὶ πρὸς ἀσκήσιν, ἦσαν ποικίλαι. «Οἱ μὲν ἐξῆλθον, ἵνα τελέσωσι μετάνοιαν καὶ ἵνα γίνωσιν ἅγιοι, οἱ δέ, ἵνα δοξασθῶσιν ὡς ἅγιοι», λέγει ὁ Harnack¹. «Οἱ μὲν ἔφευγον τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς κακίας τῆς, οἱ δὲ τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὴν ἐργασίαν...»². Ἄλλ' οἱ ἐκ ζωσῆς πίστεως πρὸς τὸν Χριστὸν φεύγοντες καὶ τὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἐκτέλεσιν διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐπιδιώκοντες, ἦσαν ὁμολογουμένως οἱ περισσότεροι. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐπεβλήθησαν καὶ προεκάλεσαν τὸν θαυμασμόν μεταξὺ τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Οἱ μοναχοὶ³ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρξαν κατὰ μέγιστον μέρος ἢ ἐνσάρκωσις τῆς ζωσῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, ἢ ἐφαρμογὴ τῶν εὐαγγελικῶν παραγγελμάτων καὶ ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ ἐνίκησεν ὄντως

1. A Harnack, Das Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte. Giessen 1903° σ. 25. Πρβλ. A. Ferradou, Les biens des monastères à Byzance. Bordeaux 1896. Δ. Α. Πετρακάκου, Οἱ μοναχικοὶ θεσμοὶ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τόμ. Α': Ἡ πρώτη ὀργάνωσις. Ἐν Λειψία 1907.

2. A. Harnack, ἔνθ' ἄν.

3. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως «μοναχός» ὄρα Schiwietz, Das morgenländische Mönchtum. Mainz 1904/13 I, 1 ἔ.

τὸν κόσμον¹. Ἀσκησις εἰς πᾶσαν ἀρετὴν, στερήσεις, κοπώσεις, νηστεῖαι, πόλεμοι ἀδιάλειπτοι κατὰ τῶν παθῶν καὶ κακιῶν τῆς ψυχῆς, ἀγῶνες διαρκεῖς πρὸς διατήρησιν τῆς ἀγνότητος καὶ καθαρότητος καὶ αὐτῶν τῶν λογισμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, οὐχὶ δὲ σπανίως παντοειδῆ βασανιστήρια καὶ ποικιλότροποι κακώσεις, οἰκειοθελῶς καὶ σκοπίμως ἐπιζητούμεναι², ἀπετέλουν τὰ ἐξαγνιστικὰ καὶ ἀγιαστικὰ μέσα, δι' ὧν ὁ λάθρα βιῶν ἐκείνος μοναχικὸς κόσμος, ἐπεζητεῖ τὴν ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς σαρκὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἐκ τῶν πιεζουσῶν τὸν ἔσω κόσμον του κακιῶν ἀπαλλαγὴν. Καὶ μεταξὺ τῶν ἐνδόξων ἐκείνων πολιτῶν τῆς ἐρήμου ἐγεννήθησαν ἀναμφιβόλως ἄνδρες μεγάλοι καὶ ἐνδοξοί, τιμήσαντες εἰς τοὺς αἰῶνας τὴν ἐκθρέψασαν αὐτοὺς ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν.

Ἐν τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἀγῶσιν οἱ μοναχοὶ οὐδέποτε ἐλησμόνουν ὅτι ἀπετέλουν ἅμα μέλη τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἰδρυθείσης ἐκκλησίας, διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν δόξαν τῆς ὁποίας καθῆκον εἶχον, ὅπως συνεισφέρωσι καὶ οὗτοι τὸ ἐξ ἑαυτῶν. Καὶ ἐνῶ, ἀπέφευγον μὲν ἐξ ἑνὸς ν' ἀναμιγνύονται εἰς τὰ ἔσωτερικὰ καὶ τὴν ἐν γένει διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας³ καὶ αὐτὰ τὰ ἀνώτατα ἔτι ἐκκλησιαστικὰ ἀξιῶ-

1. Ἐξαιρετος, ὁμολογουμένως, εἶναι ὁ ὀρισμός, ὃν ὁ Εὐστάθιος, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης δίδει περὶ τοῦ μοναχισμοῦ, ὡς καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἰδανικῶν, τὴν ἐπίτευξιν τῶν ὁποίων δέον νὰ ἐπιδιώκῃ (ἐκδ. Tafel, Eustathii opuscula 216,10): «ἔστι δὴ τάγμα τι καὶ τὸ μοναχικὸν καὶ οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ θεῖον τῷ ὄντι, στρατὸς ἱερός· Θεοῦ παρεμβολή· ἐκλεκτοὶ κυρίῳ· ἐνδοξοὶ τοῦ οὐρανοῦ· τῷ παντὶ ἀφροσθητότες τῶν ἐνδόξων τῆς γῆς, οἷς κακὰ προτίθενται· στρατιῶται κατὰ τοῦ ἀποστάτου καὶ ἀντάρτου δαίμονος· ἀγγέλων μιμηταὶ καὶ δι' αὐτὸ φύλακες ἀνθρωπίνων οὐ μόνον ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ σωμάτων, οἷς ὑγιάζουσιν, ἀπαλλάττοντες ἁμαρτιῶν, ἃ καὶ τὴν ἐν ἡμῖν πολλάκις εὐάριστον στοιχειακὴν ἀρμονίαν παραλύουσιν· ἀρετῆς αὐτοὶ δοχεῖα, εἰ πρὸς αὐτὴν εὐθέτως ἀνοίγονται· μύρου θείου ἀγγελία, ὅτε μὴ τύχῳσι σαρκῶς ἔχειν· ἀποστολικά ἐκμαγεία, ἥνικα μὴ ἀφρωδῶς ἔχουσιν ἐκμάττεσθαι τὰ τοῦ Θεοῦ παραδείσοι σωτήριοι, ἀπρόσβητοι ψιθύροις ὄφρασι, δι' ὧν ὁ δαίμων ἐθέλει λαλεῖν παρὰ τοῖς ἀνορθιάζουσιν αὐτοῖς τὰ ὄρα».

2. Πρβλ. Α. Μομφερράτο, Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Τουρκίᾳ. Ἀθήνησι 1890 σ. 13 ἔ. Εὐαγγ. Νικολαΐδου, Περὶ τῆς μοναχικῆς ἀκτημοσύνης ἐν τῷ κοινῷ καὶ τῷ ἑλληνικῷ ἐκκλησιαστικῷ δικαίῳ. Ἐν Ἀθήναις 1901 I, 20/23. Ἐπιθι καὶ Εὐλογίου Κουρίλα Ααυριώτο, Ἱστορία τοῦ ἀσκητισμοῦ. Ἀθωνίται τ. Α' μετ' εἰκόνων. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1929.

3. Harnack, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 22: «δὲν ἀπέφευγον μόνον τὸν κόσμον, ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν τῆς λέξεως· ἀπέφευγον ἐπίσης τὴν κοσμικὴν ἐκκλησίαν».

ματα εἰς αὐτοὺς προσφερόμενα ἠγνοῦντο ν' ἀποδεχθῶσιν', ζωηρότατον ἔξ ἄλλου ἐπεδείκνυον ἐνδιαφέρον προκειμένου περὶ τῶν ἐκάστοτε ἀναφουμένων ζωτικῶν τῆς ἐκκλησίας ζητημάτων καὶ ἐνεργότατον ἐλάμβανον πάντοτε μέρος εἰς φλέγοντα δογματικά, ἠθικά, ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας κτῶ. Ζητήματα.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀσκητῶν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά ζητήματα, ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως ἄξιον εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐρημικά ταῦτα κελλία ἐνωρὶς ἤδη ἀπέβησαν κέντρα τέχνης, ποιήσεως, γραμμάτων καὶ φῶτα, ἔξ ὧν εἰς ἀληθῶς μέγας πολιτισμὸς ἀπέρρθευσε: «Τέχνη, ποίησις καὶ ἐπιστήμη εὔρον ἐκεῖ τὴν θεραπείαν τῶν αὐταῖ ἀρχαῖ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας μας, ἀποτελοῦσι κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τοῦ μοναχικοῦ βίου», διαβεβαιοῖ ὁ Harnack². Δύναται λοιπὸν δικαίως νὰ καυχᾶται ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία διὰ τὰ τέκνα τῆς αὐτῆς τῆς ἐρήμου καὶ μετὰ τοῦ Ψαλμοῦ νὰ αἰρῇ τοὺς οὐφθαλμοὺς αὐτῆς κύκλω καὶ νὰ χαίρῃ ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν ἐνδόξων γόνων τῆς. «Ἐάν τις θέλῃ δικαίως νὰ κρίνῃ καὶ ὀρθῶς ν' ἀναζητήσῃ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐκεῖ, ἐνθα αὗται ὄντως κείνται» λέγει ὁ Karl Holl, «ἐν τῇ σφαίρᾳ δηλαδὴ τῆς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς ζωῆς, τότε θὰ εὔρῃ ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἔχει λόγους νὰ εἶναι ὑπερήφανος διὰ τοὺς μοχλοὺς τῆς»³.

Ἄλλ' αἱ ἀγαθαὶ αὗται τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀπόψεις καὶ εὐεργεσίαι, ἄς οὐ μόνον ἡ ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνθρωπότης πᾶσα χρεωστῆ εἰς τοὺς

1. Ἱστορεῖται περὶ τοῦ μοναχοῦ Ἀμωναίου ὅτι ἀπέκοψε τὸ ὄτιον του διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἐπίσκοπος (παρὰ K. Holl—Lietzmann σ. 274 ἑ.). Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀπέστειλε μίαν μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δρακόντιον (Migne P. G. 25,524/33), ἵνα πείσῃ τοῦτον ὅτι δὲν θὰ ἀπολεσθῇ ἂν γίνῃ ἐπίσκοπος. Καὶ ὁ Ἰωάννης Ἐπιφάνιος εἰς τὸν συγχαρῆντα αὐτῷ ἐπὶ τῇ εἰς οἰκουμενικὸν πατριάρχην ἀναδείξει του φίλου αὐτοῦ Ψελλόν, ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο θεωρεῖ οὐχὶ ἀνάβασιν, ἀλλὰ κατάβασιν! «Κατάβασις, ἔφησε, τοῦτο ἀντικρὺς! τί γὰρ ἂν εἴη τοῦ Θεοῦ ἐπέκεινα, οὐ ἐτελούμην ἐγὼ τὰ ἀπόρρητα;» (Ψελλ., Ἐπιτ. εἰς Ἐ. παρὰ Σάθφ, Μεσ. Βιβλ. IV, 448). Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι ἱκανὰ νὰ δείξωσι πόσον οἱ μοναχοὶ ἀπέφευγον νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς καθαρῶς διοικητικὰς τῆς ἐκκλησίας θέσεις, ἀλλὰ καὶ πόσον ἔξ ἄλλου ἦσαν οὗτοι ἐπιθυμητοὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν διὰ τὴν κατάληψιν τῶν θέσεων τούτων. Πρὸς τιμὴν τοῦ μοναχικοῦ κόσμου δέον νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἀνταπεκρίθη οὗτος πλήρως πρὸς τὴν ἐμπιστοσύνην, ἣν ἤ τε ἐκκλησία καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς ἐπέδειξαν πρὸς αὐτόν. Πρὸβλ. K. Holl—H. Lietzmann, μν. ἑ. σ. 274 ἑ.

2. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 5.

3. Ἐνθ' ἄνωτ.

ἀγνώστους καὶ ἀφανεῖς τούτους τῆς ἐρήμου πολίτας, ἐξήρθησαν τσακίς ὑπὸ πάντων τῶν θεολόγων, τῶν τὸ ὄνομα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς τιμῶντων, ὥστε νὰ παρέλκη καὶ ἡ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἐκθεσίς των. Ἐνταῦθα ἐνδιαφερόμεθα περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου τοῦ ΙΑ' αἰ., ὅστις τεραστίαν προσλαβὼν καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον διάδοσιν, ἀπέβη πρωτεύουσα τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους δύναμις, τὴν ὁποίαν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ λαμβάνωσι σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τόσον τὸ κυρίαρχον κράτος, ὅσαν καὶ ἡ διοικοῦσα ἐπίσημος ἐκκλησία. Διὸ κρίνομεν ἐπ' ἀνάγκης νὰ ἐξετάσωμεν ποῦ κείνται τὰ αἷτια τῆς κολοσσιαίας τοῦ μοναχικοῦ βίου διαδόσεως κατὰ τὴν μεταγενεστέραν βυζαντιακὴν περίοδον καὶ δὴ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐὰν τὸ πλῆθος τῶν ἐγεγενημένων μοναστηρίων ὄντως ἀπετέλει ἀπόρροίαν θρησκευτικῆς ἀνάγκης ἢ ὄχι, ὡς καὶ ἐὰν αἱ χιδιάδες τῶν κοινοβιακῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ζώντων μοναχῶν, κατάρθωσαν νὰ ὁμοιωθῶσι πρὸς τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν πρότυπα καὶ νὰ πραγματοποιήσωσι τὸν ὄν, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἐπεδίωκον σκοπόν.

α) Αἷτια τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὴν μεταγενεστέραν βυζαντιακὴν περίοδον καὶ δὴ τὸν ΙΑ' αἰῶνα.

Ἡ βαθμιαία τοῦ μοναχικοῦ βίου διάδοσις κατὰ τὴν βυζαντιακὴν, τὴν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰ. καὶ ἐφεξῆς περίοδον, ἀποτελεῖ φαινόμενον μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως ψυχολογικοὶ λόγοι ἔπαιξαν τὸν μεγαλειότερον διὰ τὴν τεραστίαν ἐξάπλωσίν του ῥόλον, παρ' ὅσον θρησκευτικοί¹. Ἡ ἐπίδρασις, ἦν τὰ μεγάλα καὶ ἅγια τοῦ μοναχικοῦ βίου τῶν πρώτων αἰῶνων πρότυπα ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ βυζαντινοῦ ἀνθρώπου ἀπέκτησεν, ἦτο κολοσσιαία. Τὰ πνευματικὰ τῶν ἁγίων ἐρημιτῶν χαρίσματα, ἅτινα αἱ μετὰ θρύλου πολλάκις γεγραμμένα βιογραφία τῶν ἐξιδανικευμένων τούτων ὄντων ἔτι μᾶλλον ἐξῆρον, ἐδημιούργησαν ἐγκαρδιωτάτην μεταξὺ τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν συμπάθειαν, ἡ δὲ ὀσημέραι αὐξανομένη ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς

1. Ἀπὸ τῆς ἀλόφους μάλιστα ταύτης δέον καθ' ἡμᾶς νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πλεῖστοι, εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς Πολιτείας ἀνελεθόντες ἀξιώματα καὶ αὐτοκράτορες μάλιστα αὐτοί, προέκρινον τὴν μοναχικὴν κουρὰν κατὰ τὰς δυσχερεῖς τοῦ βίου των περιστάσεις, διότι ἐγνώριζον καλῶς ὁποῖαν καὶ πόσῃ ἢ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον κατάπαξιτων ἠθέλεν ἀσκήσει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ εὐσεβόφρονος βυζαντιακοῦ λαοῦ. Μάλιστα πολλοί, γνωρίζοντες τὴν δύναμιν τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ τὴν ἦν οὗτος ἤσκει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἤλιπον διὰ τῆς ἐν αὐτῷ κατατάξεώς των, ἔτι μεγαλειτέραν ἐπὶ τε τὰ πολιτικὰ καὶ ἐπὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα νὰ ἀποκτήσωσιν ἐπιρροήν.

ἀναχωρητὰς τῆς ἐρήμου, ὡς τοὺς γνησίους ἐκτελεστὰς τῶν εὐαγγελικῶν παραγγελμάτων, ἐμόρφωνον βαθμιαίως εὐνοϊκὴν ἀτμόσφαιραν διὰ μίαν στενήν, ὅσον καὶ συμπαθῆ μεταξύ των σχέσιν. Ἡ πίστις τοῦ λαοῦ εἰς τὰ ἰδιαίτερα πνευματικὰ τοῦ μοναχοῦ χαρίσματα ἢ πεποίθησις ὅτι, λόγῳ τῆς διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀποκτηθείσης ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἀγνότητος καὶ καθαρότητος, ἴσταντο οἱ ἀσκούμενοι ἐγγύτερον πρὸς τὸ Θεῖον, μετὰ μεγαλειτέρας παρῶσης δυνάμενοι νὰ μεσιτεύσωσι παρὰ τῷ τοὺς δικαίους ἀκούοντι Θεῷ, ἐδημιούργησαν ἀπεριόριστον ἐκτίμησιν καὶ βαθύτατον σεβασμὸν εἰς τὸν ἀπλοῦν βυζαντικὸν λαὸν διὰ τοὺς ἀσκητὰς τῆς ἐρήμου. Οἱ μοναχοὶ ἀπέβησαν οἱ σύμβουλοί του ἐν ταῖς κοσμικαῖς ὑποθέσεσι καὶ οἱ μεσίται αὐτοῦ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Ὑψιστον ἰκεσίαις του. Κατὰ τὰς μεγάλας καὶ μικρὰς δυστυχίας, κατὰ τὰς ἀνομβρίας καὶ ἀκριδοπλημμύρας, διὰ πάσας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν ἔσπευδον οἱ ὄχλοι πρὸς τὰ μακρυνὰ ἐρημητήρια τῶν ξενοκόσμων ἐκείνων ὄντων καὶ ἐζήτουν παρ' αὐτῶν παραμυθίαν, παρεκάλουν δ' ἅμα, ὅπως μεσιτεύσωσι πρὸς καταπραΰνσιν τῆς θείας ὁργῆς καὶ προσέλκυσιν τῆς ἀπείρου τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος¹. Πόσον δὲ μεγάλη ἦτο ἡ ἐπίδρασις αὕτη τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐπὶ τῶν λαϊκῶν μαζῶν τοῦ Βυζαντίου δύναται τις ἐπίσης νὰ πληροφορηθῆ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ ἦτο ὑποχρεωμένη πάντοτε εἰς ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὸ πεδίον τὸ θρησκευτικόν, νὰ λαμβάνη σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸν μοναχικὸν παράγοντα². Μάλιστα κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ὅτε ἡ ἀναχώρησις εἶχε σχεδὸν ἀπολέσει τὴν παλαιὰν ἰδανικὴν αὐτῆς σημασίαν καὶ πλεῖστα μοναστήρια ἰδρῦθησαν ἐγγύτατα τῶν πόλεων καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ πρωτεύουσῃ, ἡ δὲ ἐπαφὴ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ζώντων μοναχῶν μετὰ τοῦ λαοῦ ἦτο ἄμεσος καὶ διαρκής, ὁ μοναχικὸς βίος ἀπέβη παρὰ τῶν μεγίστης ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ κοινωνικῆς σπουδαιότητος.

Ὁ μοναχικὸς βίος ὅμως τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς θεωρητικὴν μόνον ὁμοίωσιν ἐμφανίζει πρὸς τὸν παλαιὸν ἀσκητισμὸν. Ὡς τὰ τυπικὰ τῶν διαφόρων μονῶν καὶ οἱ βίοι τῶν ἁγίων μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν, ὑπὸ ἐγγύ-

1. K. Holl—H. Lietzmann, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 274 ἔ.

2. O. W. Fischer, Studien zur byzantinischen Geschichte des XI. Jahrhunderts [Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm der Gymnasial und Realschul-Anstalt zu Plauen i. V. 1883. Progr. Nr. 495]. Plauen i. V. 1883 σ. 21 λέγει: «Αὐτοκράτορες ἠναγκάσθησαν ν' ἀνυψώσωσιν ἀσκητὰς εἰς πατριάρχας, ἐπίσκοποι δὲ ἐκλινον πολλάκις ταπεινῶς τὸν αὐχένα πρὸς τῶν ἀσκητῶν μοναχῶν».

τατα αὐτοῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἱσταμένον προσώπων συγγραφέντες, μαρτυροῦσι καὶ ὁ σκοπὸς ὃν ἐν τῇ ἀσκήσει ἐπεδίωκον οἱ τῆς μεταγενεστέρως βυζαντιακῆς περιόδου μοναχοὶ ὁ αὐτὸς ἦτο μὲ τὸν τῶν παλαιῶν ἐνδόξων ἀσκητῶν, ἦτοι ἢ πρὸς τὸ Θεῖον στενωτέρα ἐπαφὴ διὰ τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ ἑξαγνισμού, καὶ τὰ πρὸς πραγμάτων τοῦ σκοποῦ τούτου τιθέμενα μέσα ἐπίσης τὰ αὐτὰ περίπου ἦσαν, ἦτοι ἀκτημοσύνη, παρθενία, ἀπάρνησις τῶν ἑγκοσμίων, ἀφιέρωσις εἰς τὸν ψυχικὸν καταρτισμὸν, νηστεία, προσευχαί, ἐνίοτε δὲ στερήσεις, κακώσεις, μαστιγώσεις κ.τ.λ. Ἄλλ' ὡς ἐρῶδέθη ἡ ὁμοιότης τοῦ τε σκοποῦ καὶ τῶν μέσων τοῦ μοναχικοῦ βίου τῆς μεταγενεστέρως βυζαντιακῆς περιόδου πρὸς τὰ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, ἦτο μόνον θεωρητικὴ. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ μοναχικὸς βίος τοῦ ΙΑ' κυρίως αἰῶνος δὲν ἦτο παρὰ κοσμικὸς. Δὲν διέφερε κατὰ πολὺ οὔτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις οὔτε ἐν ταῖς πράξεσι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν ταῖς καθημεριναῖς ἀσχολίαις του πρὸς τὰ κοσμικὰ σωματεῖα, παρὰ μόνον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐμφάνισιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἐποχὴν ἐνεφανίσθησαν ἐξαίρετοι πῶ ὄντι ἀντιπρόσωποι τοῦ μοναχικοῦ βίου, δυνάμενοι διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων των νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀρχαῖα τοῦ ἀσκητισμοῦ πρότυπα—καὶ δὲν ἔχομεν ἢ ν' ἀναφέρωμεν τὸν περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντα περίφημον μοναχὸν Σ υ μ ε ῶ ν α, εἰς ὃν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δικαίως ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ «νέου Θεολόγου», ἐν τῇ τάξει τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ κατατάσσουσα αὐτόν, ὡς καὶ τὸν Ἰ ω ά ν ν η ν Ξ ι φ ι λ ι ν ο ν, τὰς ἀνακαινιστικὰς τοῦ ὁποίου τάσεις καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν ἰδιαιτέρᾳ μελέτῃ κατεδείξαμεν¹, διὰ νὰ δειχθῆ ὅτι ἐξαίρετα παραδείγματα ἀγίων ἀληθῶς ἀσκητῶν, οὐδέποτε ἔλλειψαν ἀπὸ τὴν μοναχικὴν τάξιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, καθ' ὅλην τὴν μακροαῖωνα αὐτῆς ἱστορίαν μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ἄλλ' ὅτι πρόκειται περὶ μεμονωμένων θαυμαστῶν ἐξαιρέσεων, οὐδεμία ἐπίσης χωρεῖ ἀμφιβολία. Καὶ ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ μεταξὺ ἀρχαίου καὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης μοναχικοῦ βίου διαφορὰ, εἰς τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖ οἱ περισσότεροι ἀπετέλουν ἀληθῆ πρότυπα ἀγίων, ποικιλοτρόπως τὴν ἐκκλησίαν ὀφελήσαντα, ἐνταῦθα δὲ ἐλάχισται ἐξαιρέσεις δύνανται νὰ ἐμφανισθῶσιν ὡς ἐκτελεσταὶ ἀληθεῖς τοῦ ὑψηλοῦ των προορισμοῦ. Διὰ νὰ πεισθῆ δέ τις περὶ τούτου δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀναγνώσῃ τὸ θαυμάσιον ἔργον τοῦ ἀγίου

1. Κ. Μ π ό ν η, Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος. Ἀθήναι 1938 σ. 80 ἔ.

Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης: «*Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν*»¹.

β) Ἡ τοῦ μοναχικοῦ βίου κατάστασις κατὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον (β' ἡμισυ τοῦ ΙΒ' αἰ.)².

Τὸ ἔργον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου: «*Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν*», ἀπέβη κλασικὸν διὰ τὴν παραστατικότητα, μεθ' ἧς ἐκθέτει τὴν κατάστασιν τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα περιγράφει ὁ ἅγιος ἐπίσκοπος τὸ κατάντημα τῶν «*τὴν τύρβην μὲν λιπόντων καὶ τὸν κατὰ βίον ἀγῶνα, τῆς γωνίας δὲ διὰ τὸν Θεὸν γενομένων*»³. Ἡ ἀπληστία καὶ ἡ λαιμαργία τῶν «*ἁγίων ἀδελφῶν*» δὲν ἔχουσιν ὄρια, κατὰ τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης. Τὸ πᾶν μηχανεύονται καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιδίδονται ἔμποριαν πρὸς θησαυρισμὸν καὶ ἀπόκτησιν κοσμικῶν ἀγαθῶν. Ἐγκαταλείποντες τὰς μάνδρας καὶ τὰ κελία αὐτῶν, περιτριγυρίζουσι τὰς ἀγορὰς καὶ ταξίδια ἀναλαμβάνουσι μακρὰ καὶ πολυδάπανα εἰς ἀπόκτησιν κέρδους ἔμπορικοῦ⁴. Ἀποθήκας μεγάλας ᾠκοδόμουν καὶ οἰκίας ἐν πόλεσι κατεῖχον καὶ κτήματα συνεσώρουν. Πάθη καὶ κακίαι ἀκατανόμαστοι ἐκυριάρχουν ἐν ταῖς ψυχαῖς των. Φιλορηματία, ἀπληστία, λαιμαργία, κενοδοξία, ὑπερηφανία, ἐπίδειξις, πολυτέλεια, φιληδονία, συλλήβδην αἱ πᾶσαι κακίαι καὶ τὰ ἐλαττώματα καθίστων τούτους καὶ τῶν κοσμικῶς ἐν τῷ κόσμῳ ζώντων ἔλεινοντέρους. Ἄλλ' ὅς ἀφήσωμεν τὴν γλαφυρὰν τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου γραφίδα νὰ περιγράψῃ μόνη τὴν θλιβερὰν τοῦ μοναχικοῦ βίου κατάστασιν κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν. Τὸν μοναχὸν ζητεῖς, τὸν θεραπευτὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τὸν καὶ τῷ κόσμῳ ἀποταθέντα ἀσκητὴν; Εὐκολώτερον νὰ εὕρῃς τοῦτον ἐν τῇ ἀγορᾷ, λέγει ὁ Εὐστάθιος, ἢ ἐν τῇ μοναχικῇ σκήτῃ: «*Συχνότερον γὰρ βλέπει τούτους ἢ ἀγορᾷ, ἢ περὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄθροισμα*»⁵. Μὴ ζῆτει δὲ νὰ συναντήσῃς ἰσχνόν τινα καὶ λε-

1. Th. L. Tafel, Eustathii Opuscula. Francofurti ad M. 1832 σ. 124ε.

2. Πρβλ. Tafel. Betrachtungen über den Mönchsstand. Berlin 1847 σ. 4—6.

3. Tafel, Eustathii opuscula σ. 214.

4. Πρβλ. Κοσμά Βλάχου, Ἡ χειρὸν τοῦ ἁγίου Ὁρους Ἄθων καὶ αἱ ἐν αὐτῷ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν. Ἐν Βόλῳ 1903 σ. 40/42. Ὡς διάφορα αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα ἀφήγουσι νὰ ἐννοηθῇ, αἱ ἐν ἁγίῳ Ὄρει μοναὶ κατεῖχον ἰδιόκτητα πλοῖα, ἅτινα ἐμπορευόμενα ἐν τῇ Μεσογείῳ, συνηγωνίζοντο τὸ κρατικὸν ἐμπόριον καὶ ἠνάγκαζον ὡς ἐκ τούτου τὴν Πολιτείαν νὰ ἐπεμβαίῃ πρὸς περιορισμὸν τῆς καταχρήσεως ταύτης.

5. Tafel, Eust. opusc. σ. 223, 18.

πτὸν ἀσκητὴν, ὅστις διὰ τῶν στερήσεων καὶ τῶν κακώσεων κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τὸ σῶμά του εἰς τοὺς χαλινοὺς τοῦ πνεύματος, διότι «ὄτε τις λεπτός καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, ὑπέρινος τῇ ἰσχνότητι, τὸν μονήρῳ βίῳ ὑπεισελθὼν λιπαίνεται, παχύνεται, πλατύνεται, εἰς ὅσον οὐδὲ τὰ λακκίζόμενα τῶν θρεμμάτων καὶ οὐκ αὐτὸ οὐ κατὰ σάρκα διατριβῆς, ἀλλ' εἰς χρήματα δι' ἐπικτήσεως, πῶς ἂν συστήσει, μοναχὸν ἑαυτὸν εἶναι καὶ οὐ παχὺν βοῦν ἢ μοσχίον!». Ἐὰν δὲ καὶ ἐν τῇ μονῇ συναντήσῃ κατὰ τύχην τὸν μοναχόν, ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἴρῃς αὐτὸν ἐπιδιδόμενον εἰς τὴν ἐξαγνιστικὴν τοῦ πνεύματος ἀσκησιν ἢ ἐν ταῖς Γραφαῖς καὶ τοῖς τῶν πατέρων συγγραμμάσιν ἐγκύπτοντα, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀγροκτημάτων καὶ ἔμπελώνων καὶ φυτειῶν καὶ ἀγελῶν του μεριμνῶντα καὶ σχέδια καταστρώνοντα εἰς αὔξῃσιν τῶν ἐπιγείων του θησαυρῶν. «*Ἀμπέλους τε οὖν φυτεύουσι καὶ κήπους τημελοῦσι καὶ ζωογονοῦσι παντοίας ἀγέλας, ἀφιέντες τὰ τοῦ Θεοῦ ἕζα οἱ ἄλλως φιλόζῳοι ἐξαλογίζεσθαι καὶ πάντα ποιῶσι, δι' ὧν φιλοτιμήσονται τοῦ κόσμου εἶναι*»¹. Τὸ τῆς ἀπληστίας καὶ φιλοχρηματίας πάθος κατέστησε τοὺτους καὶ ἄρπαγας, πᾶσαν καταβάλλοντας προσπάθειαν εἰς τὸ πῶς ν' ἀποταμιεύσωσιν ἀσφαλέςτερον εἰς ἀποθήκας· «*καὶ πραγματεύονται τὸ τοιοῦτον πάθος καὶ ἀρμύζουσι καὶ τὰ οὕτω περιελθόντα ἐναποτίθενται, θησαυρίζοντες ἐν τῷ καὶ ἀποθήκας ἀνευρύνειν*»². Τὸ τῆς πολυτελείας πάθος τῶν «*ἀγίων μοναχῶν*» καὶ ἡ γαστρομαργία τῶν «*πολυβίων ἀγίων*» ἀδελφῶν ἰδιαιτέρως ἐπιτιμῶνται παρὰ τοῦ Εὐ-σ τ α θ ί ο υ : «*καὶ ἱματισμοῖς δὲ ἐνέτρεψαν ψευδομένοις τὸν μοναχικὸν τριβῶνα καὶ τὰς κοιλίας ἐξώγκωσαν, ὡς μηκέτι μηδὲ ἔχειν φέρειν τὸ σύμφυτον βάρος, ἀλλὰ καὶ ἡμιόνους ἀδροῖς ἀνατιθέναι αὐτό· καὶ οἱ μηδέποτε παραιτούμενοι πεζῇ τρέχειν, τὴν γῆν ἀπέπαιναντο αὐ-*

1. Tafel, Eust. opusc. σ. 229,40/42.

2. Tafel, Eust. opusc. σ. 229,23—27. Πρβλ. αὐτόθι σ. 219,25 : «οἱ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου ἅγιοι μοναχοί, οἱ πολύβιοι ἄβιοι, οἱ τῇ κατ' ἀρχὴν μὲν προθέσει οὐρανοβάμονες, τῇ δὲ τοῦ σκοποῦ μεταθέσει γεωχαρεῖς· οἱ μικρόν τι μονάσαντες, εἴτα οὐ μόνον δυάζονται... ἀλλὰ τρόπους ἄλλους, οὐκ ἂν ἐπαινουμένους, εἰς πολλαπλάσιον ὁ δασμὸς αὐτοῖς ἐπεκτείνεται». Πρβλ. καὶ σ. 219,91 : «Οἱ δὲ ἐπαναστραφέντες ἄνωθεν κάτω καὶ ὡς οἶον κατωκᾶρα βληθέντες, τὰ τοῦ προτέρου βίου αὔξουσι καὶ πληθύνουσι, φιλονεικοῦντες ὑπερβῆναι καὶ τοὺς ἀληθῶς βιωτικῶς ταῖς κτήσεις καὶ τὸν πρότερον συρφετὸν τῆς ἐν κόσμῳ ἀναστροφῆς ἀπελέγξαι, τὸ μηδὲν ὄντα πρὸς γε τὸν ὕστερον· τηνικαῖα ὑπερεκπερισσοῦ κτώμενοι, ὅτε μηδενὸς προσδέονται καὶ ὅτε πτωχεύειν ἐχρῆν, πλουτοῦντες εἰς οὐδὲν δέον».

3. Tafel, Eust. opusc. σ. 220,9.

τὴν ἐς τὸ παντελές, ἢ τιμῶνιές που τὴν μητέρα οὕτως καὶ καταπατεῖν αὐτὴν δκνοῦντες, ἢ σοφιζόμενοι τὸ ὑπέργειον¹». Καὶ περαιτέρω: «τάχα γὰρ παικτικῶς ἀφοσιούμενος ὁ τοιοῦτος μεγαλοσχήμενος τὸ νενεκρῶσθαι τοῖς κάτω, καθὰ καὶ παρήγγελλται καὶ ὠμολόγηκεν· ἀφήσει μὲν ἄλλως αὐτὸ ἐπιδείκνυσθαι πρὸς ἀλήθειαν δι' ἀργίας τοῦ ζῆν ἔμπαθῶς καὶ τοῦ μὴ κινεῖσθαι κατὰ ζωικὰς ὁρέξεις· ἀνατίθησι δὲ εἰς ὑποζύγια ἑαυτόν, καθὰ καὶ τι ἄχθος καὶ αὐτὸ ἐτώσιον καὶ οὕτω φέρεται ξυνωρίδι ἀλόγων, τοῦ τε κρυπτομένου καὶ ὁ προφαίνεται· σοφιζόμενος ὁ ἐλεεινὸς καὶ οὐκ ἐννοούμενος, ἑτεροίαν ἱππασίαν χρῆναι ποιῆσθαι αὐτόν, προφητικὴν, τὴν καὶ ἀποστολικὴν, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ, τὴν ταράσσουσαν ὕδατα, ὅποια ἡ γραφὴ νοεῖν ὑποβάλλει»². Τὴν ἀλαζονικὴν δὲ τῶν μοναχῶν στάσιν ἀπέναντι τῶν τὴν λογικὴν τοῦ Κυρίου ποίμνην ποιμαίνοντων ἱεραρχῶν, ὡς ἐξῆς κεντηοῦνται ὁ Εὐστάθιος: «δοκοῦντες μὲν οἱ τοιοῦτοι κεφαλαὶ εἶναι, τῶ ὄντι δὲ ἀσθένες ἀκέφαλοι καὶ οὕτως ἀποκαθιστάμενοι τῇ ἀλαζονείᾳ εἰς χειρῶν πλάσματα, τοῖς αὐτὰ ποιήσασιν ἀντιλέγονται. Οὐ γὰρ ἐννοοῦσιν, ὅτι πατέρες μὲν αὐτοὶ διακρίνονται ἀρχιερατικῶ ἔνθμῳ, πατὴρ δὲ πατέρων ὁ ἀρχιερεὺς· οὐθ' ὅτι ποιμένες μὲν αὐτοί, ὅτι καὶ ἡγούμενοί ποτε· ἀρχιποίμνην δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, ἐπεὶ καὶ ἡγουμένων ὑπερθεῖν ἔλαχεν εἶναι, ὁ καὶ ἐπισκόπων ἐπίσκοπος ἐν πολλοῖς· οὐτε ὅτι μικρὸν ὅσον ἐμμελετήσαντες τῇ μοναχικῇ ἐργασίᾳ, εἶτα ἐπιθυμήσουσι καὶ εἰς ἱεράρχας αὐτοὶ μεταβῆναι· οὐ δὴ που ὑποκαταβησόμενοι ὡς ἀπὸ ἀκρωρείας εἰς τινὰς κρημνούς, ἀλλ' ὡς ἀρθησόμενοι ἐκ γῆς εἰς Ὀλυμπον»³.

γ) Τὰ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ΑΙ' αἰῶνος χορηγηθέντα εἰς τὰς μονὰς προνόμια.

Ἔνθα ὁ Εὐστάθιος ἀναφέρει περὶ τῶν μοναχῶν τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἐφαρμόζονται ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος μοναχικὴν κατάστασιν. Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ προκαλεῖ ὁμολογουμένως ἐντύπωσιν τὸ πλῆθος τῶν νεοῖδρυνθέντων μοναστηρίων. Πάντες σχεδὸν οἱ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰ. ἀκμάσαντες αὐτοκράτορες, ἐφιλοτιμοῦντο εἰς τὴν ἐπίδειξιν φιλομοναχικοῦ καὶ φιλομοναστηριακοῦ πνεύματος. Ἐπίσημα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα διασωθέντα μέχρις ἡμῶν, φανεροῦσι τὰς τάσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς ὑπ' ὄψιν ἐποχῆς, εἰς χορήγησιν περισσοτέρων προνομίων εἰς τὰς μονὰς καὶ τοὺς μοναχοὺς. Χρυσόβουλλοι λό-

1. Tafel, Eust. opusc. σ. 220,33.

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

γοι, σιγίλλια, προστάγματα, πιττάκια, κελεύσεις, θεσπίσματα, κυρώσεις τυπικῶν, λύσεις καὶ παντὸς εἴδους ἐπίσημα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα ἐξεδόθησαν εἰς ὄφελος τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς βιούντων μοναχῶν, εἰς βῆρος δὲ πάντοτε τοῦ ἡμέρα παρ' ἡμέρα φθίνοντος κρατικοῦ θησαυροῦ. Διὰ τὸν ἐπιθυμοῦντα ν' ἀσχοληθῆ εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ φαινομένου τούτου παραπέμπομεν εἰς τὸ τὰ ἐπίσημα καθόλου γνωστὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα περιγράφον ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Franz Dölger, *Regesten der byzantinischen Kaiserurkunden*¹.

Τὸ ἔργον τοῦτο λοιπὸν τοῦ Dölger (σ. 1—48) διεξερχόμενός τις ἀποκτᾷ ἀσφαλῶς τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος τοῦ ΙΑ' αἰ. ἀπέκτησε τσαῦτα καὶ τοιαῦτα προνόμια, ὥστε ἀπέβη δύναμις ἰσχυρά, ἀπέναντι τῆς ὁποίας ἦσαν ὑποχρεωμένοι καὶ οἱ ἐκάστοτε αὐτοκράτορες εὐνοικῶς νὰ πολιτεύωνται καὶ οὐχὶ σπανίως νὰ φιλοτιμῶνται εἰς τὴν παροχὴν κατὰ τὸ δυνατὸν πλειόνων δικαίων καὶ προνομίων καὶ ἀφθόνων χρηματικῶν ἐνισχύσεων². Καὶ διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τοὺς λόγους τοῦ ἱστορικοῦ *Παπαρῆγοπούλου*³, «Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ῥοπή ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα... Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξ ὧν ἔβριθον ἢ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι, πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστάνες ἔκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίαις μονάς, ἵνα ἔχωσιν ἕτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἔρασταὶ ἔκτιζον μονάς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, οἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς ὑγείας τῶν». Ἀφοῦ δὲ ἡ ἀποκτηθεῖσα μοναχικὴ ἐπιδῶσις ἐπὶ τοῦ δεισιδαίμονος βυζαντιακοῦ λαοῦ ἦτο κυρίως ἀπόρροια ψυχολογικῶν αἰτίων, δι' οὗς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν λόγους, καὶ ἀφοῦ ἢ ἐν ταῖς μοναῖς ζωὴ τῶν μοναχῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης θεωρητικὴν μόνον ὁμοιότητα ἐμφανίζει πρὸς τὴν ἰδανικὴν τῶν πρώτων ἀσκητῶν ζωὴν, κατὰ τὰ λοιπὰ μὴ διαφέρουσα τῶν

1. *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*, herausgeg. von den Akad. d. Wiss. in München u. Wien. Reihe A. *Regesten*. Abt. I. 2. Teil: von 1025—1203. München und Berlin 1925 σ. 1—48. Πρέπει δὲ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐνταῦθα μνημονεῦνται μόνον τὰ γνωστὰ καὶ διασωθέντα ἐπίσημα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, τὴν χορήγησιν παντὸς εἴδους προνομίων εἰς τὰς μονάς ἀφορῶντα καὶ ὅτι ἐκτὸς τούτων θὰ ὑπῆρχον ἀσφαλῶς καὶ πολλὰ ἕτερα μὴ διασωθέντα μέχρις ἡμῶν.

2. Πρβλ. W. F i s c h e r μν.ξ. σ. 21.

3. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*. Ἀθῆναι 1925 IVα, 304 ἔ. Πρβλ. T a f e l, *Betrachtungen* σ. 6.

κοσμικῶν σωματείων, ἦτο ἐπόμενον ὅτι οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ γνήσιον χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὸ ἠθικῶς χωλαῖνον βυζαντιακὸν κράτος. Μάλιστα δὲ ὁ μοναχικὸς βίος τῆς ὑπ' ὄψιν ἐποχῆς συνέτεινεν εἰς τὴν ἀπαθλίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους. Ἡ σπάταλος ἐκ μέρους τῶν φιληδόνων μεγιστάνων τοῦ αἰῶνος τούτου διασπάθισις τοῦ δημοσίου θησαυροῦ εἰς ἔργα μὴ ἀπαραίτητα ἢ καὶ ἀνήθικα καὶ παράνομα, ἐξησθένισε τὰς ὀργανωτικὰς—στρατιωτικὰς τε καὶ διοικητικὰς—δυνάμεις τοῦ κράτους, διέσεισε τὰ θεμέλια τοῦ κρατικοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐπετάχυνε τὸν πρὸς τὴν τελείαν καταστροφὴν ῥοῦν τῆς μεγάλης βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ βεβαίως, οὐδεὶς ποτε ἱστορικός, μονομερῶς κρίνων, ἠθέλησε ν' ἀποδόσῃ εἰς μίαν καὶ μόνην αἰτίαν τὴν τοιαύτην τοῦ κράτους ἕξασθένεισιν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπίσης, ὅπως πᾶς ἀπροκατάληπτος ἱστορικός μὴ συμπεριλάβῃ εἰς τὰς ὀλεθρίας αἰτίας τῆς ἕξασθένεως τοῦ κράτους καὶ τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ μοναχικὸς βίος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐξημίωσε τὸ κράτος. Καὶ ἐὰν ἢ μετὰ ταῦτα ἢ διαγωγὴ του καὶ τὸ ἐθνικὸν καὶ φιλόπατρι συναίσθημα, ὅπερ μέχρι καὶ τῆς σήμερον εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας μονὰς διετήρησε καὶ ἢ ποικίλη δρᾶσις, ἦν, κατὰ τοὺς χρόνους ἰδίᾳ τῆς δουλείας, ἀνέπτυξεν, πολυειδῶς ὠφέλησαν τὸ κράτος καὶ ἐνίσχυσαν αὐτὸ εἰς τὴν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας ἀποτίναξιν καὶ ἀναγέννησιν, ἀποτελοῦν θαυμαστὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κατορθώματα, δι' ἅπερ καὶ αὕτη δύναται νὰ εἶναι ὑπερ-ἠφανος, ἐν τούτοις οὐδόλως ἀπόλλυσιν εἰς ἠθικὴν σημασίαν ἢ κατὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου τοῦ ΙΑ' αἰ. μομφή, ὡς συντελεστοῦ τῆς ἕξασθενήσεως τοῦ κρατικοῦ οἰκοδομήματος.

Κ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ